

ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ

Свобода вираження поглядів та інформації – ключове право людини в демократичному суспільстві. Частина 1 статті 10 ЄКПЛ закріплює таке: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право передбачає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежних кордонів». Подібне положення знаходимо й у статті 19 Загальної декларації прав людини 1948 року Організації Об'єднаних Націй: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне вираження їх; у це право входить свобода безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свобода шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

Отже, свобода вираження поглядів як право людини складається із кількох компонентів: свободи дотримуватися поглядів, свободи виражати свої погляди – так звана «свобода вираження поглядів» – та свободи інформації. З цих прав випливають «свобода преси» та «свобода ЗМІ» [5].

Право на свободу вираження поглядів охоплює усі форми вираження: уснута письмову, в тому числі свободу журналістики як у друкованих ЗМІ, так і в онлайн-медіа, а також всі форми мистецтва. Варто згадати, що таке широкотрактування міститься й у частині 2 статті 19 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права (далі – МПГПП), а також у статті 19 Загальної декларації прав людини, закріплює право на свободу вираження поглядів.

Тим не менш, право на свободу вираження поглядів не є абсолютним. Як і більшість прав та основоположних свобод, гарантованих Конвенцією про захист прав людини, воно може бути обмежене національними органами відповідних держав, які ратифікували Конвенцію. Проте такі обмеження, згідно з Конвенцією, не можуть бути безмежними. Враховуючи зазначене, метою даної статті є відповідь на питання «Який саме ступінь свободи вираження поглядів гарантує стаття 10 Конвенції» та

¹ Студентка 5 курсу факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

визначення критеріїв можливості її обмеження. Для досягнення цієї мети в статті проаналізовано низку рішень Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

ЄСПЛ прямо передбачає, що обмеження права на вільне вираження поглядів не є порушенням Конвенції, якщо ці обмеження були встановлені задля досягнення однієї цілей, зазначених у пункті 2 статті 10.

Так, ч.2 ст.10 ЄСПЛ передбачає: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.» Враховуючи норми Конвенції та практику ЄСПЛ можна встановити критерії, що використовує Суд при визнанні правомірними обмежень права на свободу вираження поглядів, що накладаються органами державної влади. Обмеження має:

- бути передбачене законом, відповідати принципам передбачуваності та прозорості;
- переслідувати одну із цілей, передбачених статтею 19 МПГПП, а саме: захист прав чи репутації інших осіб, захист інтересів національної безпеки чи громадського порядку, охорону здоров'я або моралі;
- бути необхідним, а також найменш обмежувачим для досягнення відповідної цілі (принцип пропорційності).

Проаналізуємо ці критерії законності обмеження права на свободу вираження поглядів:

1) «Встановлення обмеження законом». Суд розуміє цей вислів як наявність і доступність законів, які зрозумілі і достатньо чіткі, щоб дозволити громадянам передбачити з розумним для цих обставин ступенем визначеності ті наслідки, які може спричинити конкретна дія. З приводу цього Суд зазначив, що норму не можна вважати «законом» у сенсі ч. 2 ст. 10, поки вона не буде сформульована з достатнім ступенем точності, що дозволяє громадянину погоджувати з нею свою поведінку; він повинен мати можливість, користуючись за необхідності порадами, передбачити в розумній, відповідно до обставин мірі, наслідки, які може спричинити та чи інша дія.

2) «Необхідність у демократичному суспільстві». Це ключовий і визначальний критерій у переважній більшості справ, які розглядалися Судом з приводу ст. 10. У справі «Нільсені Йонсен» Суд визначив: «Критерій «необхідності в демократичному суспільстві», який вимагає від Суду встановлення того, чи було оскаржуване «втручання» обумовлено «нагальною суспільною потребою», чи відповідало воно поставленій законній меті, і чи аргументи, наведені державними органами влади в його виправдання, були достатніми та відповідними».

3) Втручання повинно бути спрямовано на захист таких інтересів та цінностей: національна безпека, територіальна цілісність, громадський спокій або економічний добробут, охорона порядку або запобігання злочинам, охорона здоров'я або моральності, захист репутації або прав інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або підтримання авторитету та безсторонності суду. Ці обмеження можна поділити на такі, які потрібно захищати: а) суспільні інтереси, б) інші права особи, в) забезпечувати авторитет та безсторонність суду [1]

Отже, свобода слова є однією з основних підвалин демократичного суспільства. Обмеження свободи вираження поглядів повинні зазнавати реального аналізу й мати переконливе обґрунтування. Суд вважає, що його роль полягає в аналізі вже вжитих заходів, розглядаючи справу в цілому, а також у «визначенні пропорційності втручання правомірним цілям, що переслідувалися», та встановленні факту того, чи були причини, наведені національними органами для виправдання такого втручання, «відповідними та достатніми».

Розглядаючи право на свободу вираження поглядів необхідно зазначити що воно тісно пов'язана з правом на захист честі та гідності, яке впливає з ч. 2 ст. 10 Конвенції. У цьому разі треба детально розібратись з поняттям фактів та оціночних суджень. У справі «Лінгенс проти Австрії» суд зазначив, що слід розрізняти факти та оціночні судження. Наявність фактів можна довести, а правдивість оціночних суджень – ні. [2]

У свою чергу фактичне твердження – це логічна побудова та викладення певного факту чи групи фактів. Факт – це певне явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склались у певному місці та час за певних умов. Враховуючи те, що факт, сам по собі, є категорією об'єктивною, незалежною від думок та поглядів сторін, то його відповідність дійсності може бути перевірена та встановлена судом.

Судження – це те ж саме, що й думка, висловлювання. Воно являє собою розумовий акт, що має оціночний характер та виражає ставлення того, хто говорить, до змісту висловленої думки і напряду, пов'язаними із такими психологічними станами, як віра, впевненість чи сумнів. Оцінити правдивість чи правильність судження будь-яким шляхом неможливо, а тому воно не може входити в предмет судового доказування. [3]

Проаналізувавши практику вирішення таких справ Європейським судом з прав людини необхідно зазначити, що суд ретельно зважує кожне слово, аналізує зміст, який йому надавався, загальний контекст статті, обставини, які призвели до такого викладення матеріалу, ображеної особи, а також якимчином було перевірено інформацію, на якій ґрунтувались такі оціночні судження.

У вже згадуваній справі «Лінгенс проти Австрії» поряд із застереженнями, що правдивість оціночних суджень не повинна доводитись, суд зважив також на те, що факти, на яких базувалися оціночні судження, були незаперечними, як і добросовісність пана Лінгенса. Європейський суд з прав людини наголошує на важливості інформації щодо суспільно значущих справ, зокрема справ щодо діяльності політиків.

У рішеннях Європейського суду з прав людини надається велика роль пресі в демократичному суспільстві, зокрема її називають «сторожовим псом суспільства». У рішенні по «Справі Лінгенса» суд сформулював свою позицію стосовно ролі преси у суспільстві і можливості висвітлення політичних питань. Він зазначив, що «свобода преси дає громадськості одну з найкращих можливостей дізнатися про ідеї та позиції політичних лідерів і сформулювати свій погляд на них. Відповідно, межі допустимої критики є ширшими, коли вона стосується власне політика, а не приватної особи. На відміну від останньої, перший неминуче і свідомо відкривається для прискіпливого аналізу кожного свого слова і вчинку як з боку журналістів, так і громадського загалу і, як наслідок, повинен виявляти до цього більше терпимості. Безсумнівно, п. 2 ст. 10 дає можливість захищати репутацію інших осіб, тобто всіх людей, і цей захист поширюється і на політиків також, навіть коли вони не виступають як приватні особи; але у цьому разі вимоги такого захисту мають розглядатися у зв'язку з інтересами відкритого обговорення політичних питань».[2]

Також у цьому контексті необхідно звернутись до відносно нового рішення ЕСПЛ «Сіреджук проти України» 21.01.2016 р. У цій справі суд

зазначив, що навіть оціночне судження може бути надмірним, якщо воно не містить фактів для їх підтримки. Бо за відсутності таких доказів, вони можуть розглядатися як такі, що принижують честь і гідність.

Цікавим також є рішення ЄСПЛ у справі «Нова газета та Бородянський проти Росії» від 28 березня 2013р. Суд зазначив, що навіть коли йдеться про оціночні судження, висновок щодо дотримання балансу між свободою вираження поглядів та інтересами суспільства, що охороняються державою, може залежати від того, чи існують фактичні підстави для подібних суджень, оскільки навіть оціночне судження за відсутності будь-яких фактичних підстав для такого висловлювання може виходити за рамки того, що охороняється свободою слова.

Тобто ЄСПЛ зробив висновок, що ЗМІ мають право на висловлювання оціночних суджень, але з застереженням, що вони мають будувати свої оціночні судження на підставі мінімальної кількості фактів. Суд також визначив три варіанти фундаменту, на якому можна будувати свою оцінку: 1) факти, що вважаються загальновідомими; 2) підтвердження висловлювання яким-небудь джерелом; 3) посилання на незалежне дослідження. [4]

Таким чином, оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості, але в той самий час оціночні судження не можуть бути безпідставними та мають бути зроблені на підставі хоча б мінімальних фактичних обставин, інакше такі судження будуть кваліфіковані як зловживання свободою слова.

Література:

1. Нагнічук О. І. Обмеження реалізації права на свободу вираження поглядів та умови їх застосування відповідно до ч. 2 ст. 10 конвенції про захист прав людини та основоположних свобод // Наукові записки. 2014 Т.155. С.31–35

2. Рішення Європейського суду з прав людини «Лінгенс проти Австрії» (1986) // Практика Європейського суду з прав людини : Рішення. Коментар. – К.:Укр. Центр правничих студій, 1999. – № 1.

3. Можаровська К. В. Фактичні твердження та оціночні судження як центральньо-правові категорії захисту честі, гідності та ділової репутації. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014 № 29 Ч.2 Т.2 С.28–32.

4. Рішення Європейського суду з прав людини «Novyagazetaandborodyanskiyv. Russia» (2013). – [Електронний режим] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу <http://europeancourt.ru/tag/novaya-gazeta-i-borodyanskij-protiv-rossii/>

5. Теорія і практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків: Право, 2017. – 374 с.

Науковий керівник: Донець А. А., к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права Національного Юридичного університету імені Ярослава Мудрого